

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره پنجم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲

عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش درس جغرافیا

ارسال: ۱۴۰۲/۰۸/۱۱
پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۶

زینب دولتشاهی^۱
میثم طولابی نژاد^۲

چکیده

در این تحقیق راهبردهای تدریس مؤثر در آموزش جغرافیا مورد واکاوی قرار گرفته است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی می‌باشد و از نظر روش انجام نیز توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری جمعی از معلمان جغرافیا بوده که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ۵۰ نمونه انتخاب شد. جهت تجزیه و تحلیل و پاسخگویی به سؤال پژوهش از آزمون رتبه‌ای نامحدود اکتشافی (روش جوهانسون) استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که تدریس میدانی جغرافیا، آموزش‌های چندرسانه‌ای دانش آموزان، آشنایی با راهبردهای تدریس جدید جغرافیا، استفاده از وسایل کمک آموزشی و فن آوری، استفاده از مدل هوش مصنوعی در آموزش محیطی جغرافیا، استفاده از روش مشارکتی در تدریس و افزایش حقوق و ظرفیت معلمان از راهبردهای کلیدی و مهم در آموزش جغرافیا با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از راهبردهای تدریس جدیدی نیز برای آموزش دانش آموزان لازم و ضروری است. در علم جغرافیا نیز استفاده از معلمان از راهبردهای جدید و به‌روز می‌تواند به آموزش بهتر جغرافیا کمک نماید.

کلیدواژه: عوامل و راهبردها، تدریس، آموزش، جغرافیا، روش جوهانسون

---

۱. دکتری آب و هواشناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. Email: zb.dolatshahi@gmail.com

۲. دکتری آب و هواشناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. Email: meysam.toulabi@gmail.com

مقدمه

آموزش جغرافیایی نقش مهمی در رشد شناختی و عاطفی کودک و دانش‌آموزان، به‌ویژه در پرداختن به چالش‌های محیطی در زمان ما دارد (Chang & Kidman, 2023). با یادگیری در مورد جغرافیای فیزیکی و اجتماعی جوامع محلی و جهانی، کودکان می‌توانند آگاهی و درک بیشتری از پیوستگی سیستم‌های طبیعی و انسانی ایجاد کنند (Szkornik, 2017). این دانش می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا مهارت‌های تفکر انتقادی، توانایی حل مسئله و احساس مسئولیت نسبت به محیط را توسعه دهند (Leininger-Frézal & Sprenger, 2022). علاوه بر این، آموزش جغرافیایی می‌تواند همدلی و احترام به تنوع فرهنگی و همچنین قدردانی از زیبایی و پیچیدگی دنیایی را که در آن زندگی می‌کنیم، تقویت کند (Ozkaral & Bozyigit). به‌طور کلی، آموزش جغرافیایی ابزاری ضروری برای تجهیز کودکان به مهارت‌ها، دانش و نگرش‌های لازم برای پاسخ‌گویی مؤثر به چالش‌های محیطی و تبدیل شدن به شهروندان جهانی مسئول است (Kholoshyn et al, 2019).

باین حال که آموزش جغرافیا نقش مهمی در توسعه فکری و ذهنی دانش‌آموزان دارد، ولی بحث‌های زیادی پیرامون راهبرها و عوامل مؤثر بر آموزش جغرافیا وجود دارد. این عوامل پتانسیل توسعه و تغییر جغرافیا و همچنین آموزش محیطی دانش‌آموز را افزایش می‌دهد (Chang & Kidman, 2023) از جمله این عوامل می‌توان به عواملی چون روش تدریس استاد، سازمان‌دهی محتوای آموزشی، امکانات و تجهیزات، صلاحیت حرفه‌ای معلم (آموزشی و پژوهشی) و تکنولوژی‌های نوین اشاره کرد (زمانی، ۱۳۹۸).

شناسایی عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا به‌عنوان یک پایگاه دانش گسترده و توانایی‌های پردازش دانش‌آموزان را افزایش داده و به‌عنوان ابزاری عالی برای آموزش دانش‌آموزان تبدیل شده است (Mtitu, 2014). استفاده از عوامل و راهبردهای مؤثر بر آموزش جغرافیا می‌تواند به‌طور فعال دانش‌آموزان را در مکالمه شرکت دهد و بازخورد سریعی را برای آموزش بهر آن‌ها فراهم کند. به همین دلیل، دانش‌آموزان و استفاده از عوامل مؤثر در یادگیری مطالب با سرعت به پیشرفت آن‌ها کمک می‌کند.

شناسایی راهبردهای تدریس آموزش جغرافیا می‌تواند علاقه دانش‌آموزان را به درس جغرافیا به همراه داشته باشد. همچنین و با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از راهبردهای تدریس جدیدی نیز برای آموزش دانش‌آموزان لازم و ضروری است. در علم جغرافیا نیز استفاده معلمان از راهبردهای جدید و به‌روز می‌تواند به آموزش بهتر جغرافیا کمک نماید (موسوی پورمیاندهی و همکاران، ۱۴۰۰). لازمه این امر شناسایی عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا است. چراکه شناسایی راهبردها و تعیین‌کننده‌های فرآیند آموزش جغرافیایی اتخاذ شده پیچیدگی فرآیند آموزش جغرافیا را تسهیل می‌کند (Piotrowska et al, 2023)؛ بنابراین و با توجه

به اهمیت این موضوع و اهمیت شناسایی عوامل راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا این مقاله تلاش می‌کند تا به‌طور جامع عوامل تعیین‌کننده و مؤثر در آموزش جغرافیایی در سطح مدارس را شناسایی کند. داده‌های کمی و کیفی با تحقیق ادبیات و نتایج یک نظرسنجی که بین ۵۰ معلم جغرافیا انجام شد، تهیه شد.

سؤال اصلی این پژوهش نیز به‌صورت زیر تدوین و ارائه شده است:

(۱) مهم‌ترین عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا در مدارس کدامند؟

مفهوم تدریس به آن قسمت از فعالیت‌های آموزشی که با حضور معلم در کلاس درس اتفاق می‌افتد. اطلاق می‌شود. تدریس بخشی از آموزش است و همچون آموزش یک سلسله فعالیت‌های منظم، هدف مدار و از پیش طراحی شده را در بر می‌گیرد و هدفش ایجاد شرایط مطلوب یادگیری از سوی معلم است (شعبانی، ۱۳۹۸). جغرافیا علمی است که می‌کوشد خصوصیات مکان‌ها و پراکندگی پدیده‌ها، اشخاص و فرایندها را در سطح زمین تبیین و بررسی کند (صالحی زاده و ا سدی، ۱۳۹۲). آموزش صحیح جغرافیا بر اساس شناخت دقیق جامع این علم امکان دارد. هدف جغرافیا از شناخت مکان راهنمایی انسان در انتخاب مکان مناسب برای زندگی و فعالیت و یا اینکه معرفی فعالیت و روش زندگی مناسب ر یک مکانی معین. جغرافیا در شناخت مکان و راهنمایی انسان از روش علمی استفاده می‌کند؛ یعنی اینکه درباره مکان‌ها داده‌های لازم را جمع‌آوری کرده، پس از پردازش آماری منتشر نموده و از طریق ارائه مدل‌های مناسب توصیه‌های لازم برای توسعه و عمران ارائه می‌دهد (علیجانی، ۱۳۷۷). آموزش جغرافیا از ارکان آموزش به‌شمار می‌رود و علم جغرافیا تلاش می‌کند تا نگرش مثبت و صحیح دانش آموزان به موضوعات مختلف در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی را تقویت کند. دانش آموزان در پی آموزش جغرافیا باید بتوانند پاسخ‌ها و روش‌های خلاقانه‌ای برای حل مسائل و مشکلات مختلف مکان‌های جغرافیایی ارائه کنند. همچنین از جمله انتظارات دنیای تربیت امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. در این خصوص آموزش جغرافیایی نیز می‌تواند نقش جدی و مهمی داشته باشد. سرانجام اگر به دنبال پاسخگویی به نیازهای محلی یا در پی فراهم کردن درک همه‌جانبه از مکان زندگی، تقویت حس وطن‌دوستی در دانش آموزان، پرورش احساس مسئولیت در برابر مسائل محیطی و اجتماعی و داشتن برخورد هوشمندانه با مسائل مختلف در محیط پیرامون زندگی هستیم باید به سراغ دانش جغرافیا برویم (معافی، ۱۳۹۹). بر اساس مشاهدات در کشور ما جغرافیا در مقاطع مختلف تحصیلی به‌صورت تخصصی و عملی تدریس نمی‌شود، بلکه به‌صورت گذرا، به‌گونه‌ای تدریس می‌شود که مهارت‌ها و نگرش‌ها آن‌طور که باید مورد توجه قرار نمی‌گیرد. عدم استفاده معلمان از مواد، وسایل رسانه‌ای متنوع و روش‌های نوین یادگیری دلیل وجود این نقیصه است. یکی از روش‌های نوین گردش علمی است که در یادگیری مطالب جغرافیا ضروری است و الزام تدریس این درس می‌باشد. هدف اصلی

از آموزش جغرافیا پرورش دانش‌آموزانی است که دارای دیدی جامع و انتقادی هستند و با درک و تحلیل وقایع، اتفاقات و پدیده‌ها و درنهایت تفاوت‌ها و چشم‌اندازها با مسئولیت‌پذیری درصدد بهبود شرایط محیط زندگی‌شان برآیند؛ بنابراین نیاز است که جهت خروج از این وضعیت نامطلوب و ناامیدکننده موجود در مرحله اول روش‌های آموزش جدید، متناسب با شرایط امروزی را برگزینیم که دانش‌آموزان را فعالانه و مشتاقانه در جریان یادگیری قرار دهد (منوچهری، ۱۳۹۶). اگر در سطح مدارس ایران آموزش جغرافیا به‌صورت تخصصی در حال انجام است اما به نظر می‌رسد که توجه بیشتر به این درس در دوره‌های تحصیلی ابتدائی ضرورت دارد چراکه آشنا نمودن فرزندان این سرزمین با مسائل محیطی و توان‌های سرزمینی و جهانی می‌تواند گره‌گشای حلقه مفقوده در برخورد‌های ناشایست بشری با طبیعت باشد. فرزندان این سرزمین باید با آموزش‌های مستمر جغرافیایی، ضمن تغییر در الگوهای رفتاری خود با طبیعت، زمینه ساز انتقال مفاهیم مهم زیست‌محیطی به سطح خانواده‌ها هم باشند تا به کمک آموزش جغرافیا، پایداری در ایران و جهان قابل‌دستیابی شود. این مهم با برنامه‌ریزی دقیق آموزش‌های جغرافیایی در مدارس قابل‌دستیابی است. تاکنون در ایران به‌جز محدود مواردی در این حیطه پژوهشی انجام نگرفته است در ذیل به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

احمدی هدایت و صابور (۱۴۰۰)، بررسی تطبیقی آموزش جغرافیا در نظام آموزشی ایران و آمریکا را ارزیابی کردند و به این نتایج دست یافتند که از آنجایی که در آمریکا، جغرافیا صرفاً با خلاصه‌هایی از شرایط منحصربه‌فرد در هر ایالت، ارائه می‌شود؛ مدیریت، هماهنگی و برنامه‌ریزی در خصوص آموزش جغرافیا، امری پیچیده محسوب می‌شود؛ اما در ایران کتاب‌ها و منابع مشخصی برای هر مقطع جهت تدریس در نظر گرفته می‌شود. از مهم‌ترین شباهت‌های آموزش جغرافیا در دو کشور ایران و آمریکا نیز می‌توان به یکسان بودن موضوعات جغرافیایی طبیعی اشاره کرد. همچنین خاکی و مهدوی (۱۴۰۰)، روش‌های سنجش در آموزش جغرافیا: یک مرور نظام‌مند را بررسی کردند. علاوه بر آن نظری و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهش تحت عنوان آموزش جغرافیا بر مبنای شاخص‌های جهانی پایداری در کتب درسی جغرافیا (نمونه موردی: پایه‌های تحصیلی مدارس ایران) را بررسی کردند. بررسی آن‌ها نشان داده که کتب جغرافیای ایران با استانداردهای بین‌المللی در حیطه آموزش جغرافیا بر اساس شاخص‌های پایداری فاصله زیادی دارند که باید توسط برنامه‌ریزان درسی مورد بازنگری قرار گیرند. رنجبر باروق (۱۴۰۱)، بررسی تطبیقی آموزش جغرافیا در ایران با کشورهای کانادا و استرالیا به‌منظور ارائه راهکارهای مناسب برای بهبود آموزش جغرافیا در ایران را و شریفی نجف‌آبادی (۱۴۰۱)، نهادهای تأثیرگذار بر آموزش جغرافیا در مدارس (ساختارها، وظایف و عملکردها) را ارزیابی کردند. سلیمان نژاد و همکاران (۱۴۰۲)، شنا سایی و رتبه‌بندی روش‌های مؤثر تدریس در آموزش جغرافیا را بررسی کردند. رتبه اولویت روش‌های

تدریس در آموزش جغرافیا بر اساس مقطع متوسطه اول و دوم تقریباً یکسان بوده است، به گونه‌ای که در متوسطه اول و دوم بازدید میدانی و گردشگری بهترین راهبرد برای یادگیری آموزش جغرافیا محسوب می‌شود.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. از ابزار تحقیقات کمی مانند پرسش‌نامه (با طیف لیکرت) به منظور شناسایی عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا بهره گرفته شد. لذا برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از کمی استفاده شد. مطالعات نظریه‌ای با استفاده از روش اسنادی گردآوری شد. در این تحقیق داده‌ها از طریق پرسش‌نامه جمع‌آوری گردید. جامعه آماری، شامل معلمان مطالعات اجتماعی و معلمان علوم جغرافیایی می‌باشد. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ۵۰ معلم جغرافیا برای تکمیل پرسش‌نامه انتخاب شد. برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری (توصیفی و استنباطی) استفاده شد. برای شناسایی عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا از آزمون رتبه‌ای هم‌انباشتگی نامحدود اکتشافی (روش جوهانسن^۲) استفاده شد. برای سنجش پایایی از ۱۵ پرسش‌نامه نمونه پیش‌آزمون گرفته شد و ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. آلفای کل برابر ۰/۸۳ بود (بالاتر از ۰/۷۰) که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول ابزار سنجش است.

نتایج پژوهش

بررسی یافته‌های توصیفی و زمینه‌ای

بررسی ویژگی‌های فردی و زمینه‌ای پاسخگویان و فراوانی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی گروه سنی که به سه گروه، بین ۳۰ تا ۴۰، ۴۰ تا ۵۰ و ۵۱ سال به بالا تقسیم شده است؛ مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۳۹ سال با فراوانی ۲۳ پاسخگو و ۴۶ در صد بوده است. از نظر تحصیلات ۱۷ پاسخگو معادل ۳۴ درصد دارای مدرک ارشد و یا دانشجوی دکترا بوده‌اند. از نظر جنسیت، ۸۲ درصد پاسخگویان مرد و مابقی زن بوده‌اند. از نظر تأهل ۷۸ درصد پاسخگویان متأهل و ۲۲ درصد مجرد بوده‌اند. از نظر شغل ۱۰۰ درصد از پاسخگویان از جزء معلمان یا مدرس مدارس مختلف بوده‌اند. رشته ۱۰۰ درصد پاسخگویان علوم جغرافیایی بوده است (جدول ۲).

1. Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

2. Johansen

جدول (۱). توزیع فراوانی جمعیت مورد مطالعه یا جمعیت هدف

درصد	تعداد پاسخگو	بیشترین پاسخگو	مشخصات پاسخ دهنده
۴۶	۲۳	۳۰ تا ۳۹	سن
۳۴	۱۷	کارشناسی ارشد یا دانشجوی دکترا	تحصیلات
۸۲	۴۱	مرد	جنسیت
۷۸	۳۸	متاهل	تاهل
۲۶	۱۰۰	معلم/ یا مدرس مدارس	شغل
۱۰۰	۵۰	علوم جغرافیایی	رشته تحصیلی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا

همان طوری که در روش تحقیق گفته شد برای بررسی و شناسایی عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا از آزمون رتبه‌ای هم‌انباشتگی نامحدود اکتشافی استفاده شد و وزن عوامل به توجه به مقادیر ویژه به دست آورده شد. چراکه در این آزمون ضمن اکتشاف عوامل و شاخص‌ها، بر اساس مقادیر ویژه (عددی) آن‌ها را رتبه‌بندی می‌کند.

بررسی عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا با علامت (***)، در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ مهم‌ترین عوامل مؤثر بر آموزش درس جغرافیا هستند. بررسی این عوامل و راهبردها نشان داد که تدریس میدانی جغرافیا با مقدار ویژه (۰/۱۴۵)، آموزش‌های چندرسانه‌ای دانش‌آموزان (۰/۱۴۴)، آشنایی با راهبردهای تدریس جدید جغرافیا (۰/۱۳۵)، استفاده از وسایل کمک‌آموزشی و فن‌آوری (۰/۱۳۱)، استفاده از مدل هوش مصنوعی در آموزش محیطی جغرافیا (۰/۱۲۶)، استفاده از روش مشارکتی در تدریس (۰/۱۲۲)، افزایش حقوق و ظرفیت معلمان (۰/۱۱۵) و انتخاب شیوه تدریس مناسب با هر یک از موضوعات جغرافیایی با مقدار ویژه (۰/۱۱۲) مهم‌ترین و بااهمیت‌ترین عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش درس جغرافیا می‌باشند. این عوامل از پیش‌نیازها و راهبردهای مهم و مؤثر بر توسعه و پیشرفت علم جغرافیا به‌خصوص در مدارس متوسطه و دبیرستان می‌باشند که لازم است مورد توجه ویژه قرار گیرند و در برنامه‌های توسعه درسی استفاده شوند.

بررسی عوامل و راهبردهای با علامت (*) و در سطح ۰/۰۰۵ نیز در درجه دوم اهمیت قرار دارند. بر اساس این سطح معنی‌داری عوامل و راهبردهای چون داشتن برنامه درسی (طرح درس جغرافیا) با مقدار ویژه (۰/۰۸۸)، تنوع امکانات و تجهیزات جغرافیایی در مدارس (۰/۰۸۶)، افزایش تسلط معلم و دانش‌آموزان در امر پردازش اطلاعات جغرافیایی (۰/۰۸۳)، تقویت حس خودباوری و اعتماد به نفس دانش‌آموزان (۰/۰۷۵) و سازمان‌دهی محتوای آموزشی جغرافیا با مقدار ویژه (۰/۰۶۸) به‌عنوان دومین دسته از عوامل مهم معرفی شدند.

عواملی چون افزایش تسلط معلم بر امر تدریس با مقدار ویژه (۰/۰۱۷) و استفاده از انواع تشویق در حین تدریس با مقدار ویژه (۰/۰۱۲) که علامتی نداشته‌اند اهمیت چندانی نداشته در آموزش جغرافیا نداشته و کمترین اثرگذاری نیز مربوط به این عوامل و راهبردها بوده است. در (جدول ۲) بر اساس آزمون جوهانسون مهم‌ترین و بااهمیت‌ترین عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش درس جغرافیا آورده شده‌اند.

جدول (۲). عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا

رتبه	آماره	مقدار ویژه	نماد	عامل
۲	۶۸۴/۳۲۱	۰/۱۴۴**	Q1	آموزش‌های چندرسانه‌ای دانش آموزان
۱۳	۶۵/۲۵۵	۰/۰۶۸*	Q2	سازمان‌دهی محتوای آموزشی جغرافیا
۱	۷۰۰/۹۹۸	۰/۱۴۵**	Q3	تدریس میدانی جغرافیا
۳	۴۹۸/۵۷۲	۰/۱۳۵**	Q4	آشنایی با راهبردهای تدریس جدید جغرافیا
۴	۳۷۸/۳۵۲	۰/۱۳۱**	Q5	استفاده از وسایل کمک‌آموزشی و فن‌آوری
۵	۴۱۹/۵۹۷	۰/۱۲۶**	Q6	استفاده از مدل هوش مصنوعی در آموزش محیطی جغرافیا
۷	۳۴۵/۴۳۷	۰/۱۱۵**	Q7	افزایش حقوق و ظرفیت معلمان
۶	۳۸۳/۲۹۳	۰/۱۲۲**	Q8	استفاده از روش مشارکتی در تدریس
۱۰	۱۹۲/۳۸۴	۰/۰۸۶*	Q9	تنوع امکانات و تجهیزات جغرافیایی در مدارس
۱۲	۷۸/۹۲۳	۰/۰۷۵*	Q10	تقویت حس خودباوری و اعتمادبه‌نفس دانش‌آموزان
۱۴	۱۷/۳۷۹	۰/۰۱۷	Q11	افزایش تسلط معلم بر امر تدریس
۸	۳۰۸/۳۷۶	۰/۱۱۲**	Q12	انتخاب شیوه تدریس مناسب با هر یک از موضوعات جغرافیایی
۱۵	۱۱/۲۵۶	۰/۰۱۲	Q13	استفاده از انواع تشویق در حین تدریس
۹	۱۳۶/۰۴۸	۰/۰۸۸*	Q15	داشتن برنامه درسی (طرح درس جغرافیا)
۱۱	۱۸۵/۱۰۶	۰/۰۸۳*	Q15	افزایش تسلط معلم و دانش‌آموزان در امر پردازش اطلاعات جغرافیایی
* نشان‌دهنده رد فرضیه صفر در سطح ۰/۰۰۵				
** رد فرضیه صفر در سطح ۰/۰۰۱؛ معنی‌داری آزمون مک‌کینن-هاگ-میشل (۱۹۹۹)				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

در شکل (۱) و مدل رادار نیز وزن و اهمیت هر یک از عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا آورده شده است. بر این اساس و با توجه به ضریب عددی آزمون جوهانسون به ترتیب عوامل و راهبردهایی چون تدریس میدانی جغرافیا (Q3)، آموزش‌های چندرسانه‌ای دانش‌آموزان (Q1)، آشنایی با راهبردهای تدریس جدید جغرافیا (Q4)، استفاده از وسایل کمک‌آموزشی و فن‌آوری (Q5)، استفاده از مدل هوش مصنوعی در آموزش محیطی جغرافیا (Q6)، استفاده از روش

مشارکتی در تدریس (Q8)، افزایش حقوق و ظرفیت معلمان (Q7) و انتخاب شیوه تدریس مناسب با هر یک از موضوعات جغرافیایی (Q12) مهم‌ترین و بااهمیت‌ترین عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش درس جغرافیا می‌باشند.

شکل (۱). عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا

نتیجه‌گیری

آموزش جغرافیایی نقش مهمی در رشد شناختی و عاطفی کودک و دانش‌آموزان، به‌ویژه در پرداختن به چالش‌های محیطی در زمان ما دارد. همچنین و با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از راهبردهای تدریس جدیدی نیز برای آموزش دانش‌آموزان لازم و ضروری است. در علم جغرافیا نیز استفاده معلمان از راهبردهای جدید و به‌روز می‌تواند به آموزش بهتر جغرافیا کمک نماید. با توجه به اهمیت این موضوع در پژوهش حاضر نیز عوامل و راهبردهای تدریس مؤثر در آموزش جغرافیا مورد واکاوی قرار گرفته است.

نتایج پژوهش در زمینه عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا نشان داد که عوامل و راهبردهایی چون تدریس میدانی جغرافیا، آموزش‌های چندرسانه‌ای دانش‌آموزان، آشنایی با راهبردهای تدریس جدید جغرافیا، استفاده از وسایل کمک‌آموزشی و فن‌آوری، استفاده از مدل هوش مصنوعی در آموزش محیطی جغرافیا، استفاده از روش مشارکتی در تدریس، افزایش حقوق و ظرفیت معلمان، انتخاب شیوه تدریس مناسب با هر یک از موضوعات جغرافیایی، داشتن برنامه درسی (طرح درس جغرافیا)، توسعه امکانات و تجهیزات جغرافیایی در مدارس، افزایش تسلط معلم و

دانش آموزان در امر پردازش اطلاعات جغرافیایی، تقویت حس خودباوری و اعتمادبه نفس دانش آموزان و سازمان دهی محتوای آموزشی جغرافیا از مهم ترین و بااهمیت ترین عوامل و راهبردهای مؤثر در آموزش جغرافیا هستند. البته به جز این عوامل دیگری نیز می تواند به آموزش بهتر علم جغرافیا کمک کند.

با این حال نتایج نهایی پژوهش نشان داد که از بین ۱۵ راهبرد و عامل شناسایی شده تدریس میدانی جغرافیا، آموزش های چندرسانه ای دانش آموزان، آشنایی با راهبردهای تدریس جدید جغرافیا، استفاده از وسایل کمک آموزشی و فن آوری، استفاده از مدل هوش مصنوعی در آموزش محیطی جغرافیا، استفاده از روش مشارکتی در تدریس و افزایش حقوق و ظرفیت معلمان از راهبردهای کلیدی و مهم در آموزش جغرافیا هستند. شناسایی این عوامل و راهبردها و شناسایی مدل تعیین کننده های فرآیند آموزش جغرافیایی برای اجرای فرآیند آموزش جغرافیا ضروری می دانستند. این عوامل نقش مهمی در رشد شناختی و عاطفی کودک، به ویژه در پرداختن به چالش های محیطی مرتبط با جغرافیا دارد. با توجه به این عوامل و راهبردها و کاربرد آنها می توان آگاهی و درک بیشتری از پیوستگی سیستم های طبیعی و انسانی مرتبط با جغرافیا در دانش آموز ایجاد نمود. لذا راهبردهای شناسایی شده در تدریس آموزش جغرافیا مؤثر هستند می تواند علاقه دانش آموزان را به درس جغرافیا به همراه داشته باشد.

منابع

- زمانی، اصغر، (۱۳۹۸). «شناسایی، تحلیل و اولویت بندی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش در آموزش عالی»، فصلنامه نوآوری و ارزش آفرینی، ۱۱(۶)، صص ۲۳ - ۳۶.
- صالحی زاده، مریم و اسدی، سعید، (۱۳۹۲). «تأثیر آموزش چندرسانه ای با نگاهی ویژه بر آموزش جغرافیای سال اول راهنمایی»، رشد آموزش جغرافیا، دوره ی بیست و هفتم، شماره ۴.
- علیجانی، بهلول، (۱۳۷۷). «جغرافیا چیست؟ و جغرافیدان کیست؟»، رشد آموزش جغرافیا پاییز، شماره ۴۸. صص ۴ - ۱۲.
- معافی، محمود، (۱۳۹۹). «فلسفه آموزش جغرافیا از منظر اسناد بالادستی آموزش و پرورش: قسمت دوم». رشد آموزش جغرافیا، شماره ۳.
- منوچهری، سوران، (۱۳۹۶). «فعالیت های میدانی جغرافیا و تأثیر آن در پیشرفت تحصیلی»، فصلنامه رشد آموزش جغرافیا، دوره ۳۲، شماره ۲، صص ۲۹-۲۱.
- موسی پورمیاندهی، پری، تقی پور، آمنه، پور تقی کوهبنه، بهاره، (۱۴۰۰)، «راهبردهای تدریس مؤثر در آموزش جغرافیا»، هشتمین همایش ملی پژوهش های نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران.

نظری، ولی‌اله، صادقی، علی و سلیمیان، سعیده، (۱۴۰۰). «آموزش پایدار جغرافیا بر پایه بازدیدهای علمی در دانشگاه فرهنگیان نمونه موردی پردیس‌های استان البرز»، پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، دوره ۳، شماره ۲۷، ۴-۱

Chang, C. H., & Kidman, G. (2023). The rise of generative artificial intelligence (AI) language models-challenges and opportunities for geographical and environmental education. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 32(2), 85-89.

Kholoshyn, I., Bondarenko, O., Hanchuk, O., & Shmeltser, E. (2019). Cloud ArcGIS Online as an innovative tool for developing geoinformation competence with future geography teachers. arXiv preprint arXiv:1909.04388.

Leininger-Frézal, C., & Sprenger, S. (2022). Virtual field trips in binational collaborative teacher training: Opportunities and challenges in the context of education for sustainable development. *Sustainability*, 14(19), 12933.

Mtiti, E. A. (2014). Learner-centred teaching in Tanzania: Geography teachers' perceptions and experiences.

Ozkaral, T. C., & Bozyigit, R. (2020). social studies and geography teacher candidates' views on coronavirus (COVID 19) and online education process. *Review of International Geographical Education Online*, 10(3), 467-484.

Piotrowska, I., Abramowicz, D., Cichoń, M., & Sypniewski, J. (2023). Determinants and challenges of distance geographical education in Polish schools. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 32(2), 107-123.

Szkornik, K. (2017). Teaching and learning on a transnational education programme: opportunities and challenges for flying faculty in Geography and related disciplines. *Journal of Geography in Higher Education*, 41(4), 521-531.